نسرین عەبدوللا محەمەد تاهر

زانکۆیا دهوکێ - کۆلیژا ئادابێ

زمانڤانیا دەروونی

دەروونی
زمانڤانیا

گەشە وسەرهلدان

پێشەکی

گرنگترین تایبەتمەندی لنک مرۆڤی شیانا ئاخفتنیە برێکا زمانی،ئەڤ شیانە مرۆڤی ژهەمی گیاندارێن دی جۆدا دکەت،چونکی د زمانێ مرۆڤان دا فێربوونێ بپێچەوانەی زمانێ گیانەوەرێن دی رۆلێ سەرەکی هەیە ،وزێدەباری ڤێ چەندێ زمانێ مرۆڤان ژچەند ئاستەکان پێک دهێت وهەر ئاستەکی دانەیێت خو هەنە بەلێ زمانێ گیانەوەرێن دی بتنێ ژهندەک دەنگێن سادە پێک دهێت [1 ،ل16-17] .

ئەو زمانێ مرۆڤ بکار دئینیت دکەڤیتە ژێر گەلەک کارتێکرنێن دەروونی ،چونکە زمان ژهندەک هزران پێکدهێت کو برێکا وی ئەو هزر دهێنە دەربڕین لەوما دەروونێ مرۆڤی کارتێکرنێ ل زمانی دکەت،ژبەر

هندێ ئەڤ پێگڤە گرێدانە بوویە جهێ گرنگی پێدانا دەروونناس و زمانەڤانان. زمانڤانیا دەروونی باسی زمانی دكەت وەكی هۆیەكی بۆ دەربرینا هزرێن مرۆڤی، ژبەر هندێ ئەڤ بابەتە پێكولەكە بۆ دانەنیاسینا ڤی زانستی و باسكرنا چەوانیا گەشە وسەرهلدانا وێ.. ئەڤ بابەتە ژسێ تەوەران پێك دهێت ،تەوەرێ ئێكێ بناڤ ونیشانێ (زمانڤانیا دەروونی چیە؟) دڤی تەوەریدا پێناسا ڤی زانستی هاتیە كرن وباسی وان بابەتان هاتیە كرن یێن زمانەڤانیا دەروونی ڤەكۆلینێ لسەر دكەت،تەوەرێ دوێ بناڤ ونیشانێ (پەیوەندیا دناڤبەرا زمانەڤانی ودەروونناسی)یێدا كو باسی ڤێ پەیوەندیێ لدویف بۆچوونێن هندەك زانایان دكەت،تەوەرێ سیێ بناڤ ونیشانێن (گەشە وسەرهلدانا زانستێ زمانەڤانیا دەروونی) كو باسی چەواتیا سەرهلدان وگەشەكرنا وێ دكەت.

تەوەرێ ئێكێ/ زمانەڤانیا دەروونی چیە؟

دەروونناسی ب زانستێ ڤەكۆلینا رەوشتی دهێتە نیاسین،یان ڤەكۆلینا چالاكیێن مێشكی یە برێكەكا زانستی و زمان رەوشتەكێ مرۆڤایەتیە پەیوەندیەكا موكوم ب چالاكیێن مێشكی ڤە هەیە.ئاخفتن برێكا زمانی دهێتە دەرئێخستن وچالاكیێن مێشكی گرێدانەكا باش بهێمایێن زمانیڤە هەیە و ئەگەر دەروونناسی خوە ژڤەكۆلینا رەوشتێ زمانیێ مرۆڤی دویر بكەت ،دێ بیتە ئەگەرێ پشت گوە هاڤێتنا لایەنەكێ مەزن ژ رەوشتێ مرۆڤی وچالاكیێن وی یێن مێشكی،چونكی چالاكیا زمانی رولەكێ گرنگ دپەیوەندیا كومەلایەتی (التفاعل الاجتماعي)دا هەیە وبێی وێ دشیان دا نینە ڤەكۆلین ل پەیوەندیا كومەلایەتی بهێتە كرن، هەروەسا فێربوون برێكا زمانیە،چونكی ئەگەرئەم وان زانیارییێن كو

مرۆڤ برێکا شارەزاییی ژ دەوروبەری وەردگریت دگەل وێ زانیاریا ژ ڕێکا زمانی دهێتە وەرگرتن بەراورد بکەین ،دێ بینین گەلەکا کێمە، بۆ نموونە مرۆڤ ژ فێربوونێ دزانیت کو پێڤەدانا ماری یا کوژەکە لێ ماری ب ژمارەکا کێما مرۆڤان ڤە دایە یانژی ژمارەکا کیما مرۆڤان ب ئەگەرا مارپێڤەدانێ مرینە. [5،ل13] ،ئانکو زمان ڕولەکێ گرنگ دپەیدا کرنا زانیاریان لنک مرۆڤی دبینیت، بڤی رەنگی ئەم دشێین بێژین کو هەمی کارتێکەرێن شارستانی و ڕەوشەنبیری ئەوێن کارتێکرنێ ل مرۆڤی دکەن برێکا زمانی دهێنە وەرگرتن،چونکە ڕەوشەنبیری و شارستانیا نەتەوەیی برێکا زمانی دهێنە وەرگرتن وزمان بدارشتنا بیروباوەر و بۆچوونێن مرۆڤان دەربارەی نەتەوە وکۆمەڵێن دی ڕادبیت. [5،ل13] .

د دەهـ سالێن دوماهییێ ژ سەدێ بیستێدا ڤەکۆلین دەربارەی زمانڤانیا دەروونی د سێ بواراندا رۆلێ خوە دیتە، ئەوژی:

بەرهەم ئینانا زمانی:

ئەو ژی برێکا ڤەکۆلینا پروسێسێن ئەندامی و دەروونی و جڤاکی ئەوێن کارتێکرنێ ل چەوانییا زارکرنا زمانی و پێکهینانا گوتنێن زمانی دکەن،ئەڤ بوارە گرنگییێ د دەتە وان ئەندامێن درکاندنا دەنگان و پێکهێنەرێن دەماری و ماسولکی ئەوێن ڤێ پروسێسێ بۆ پروسێسێن مێشکی برێڤە دبەن و ب ڤی رەنگی کونترولێ لسەر دەرئێخستنا وێ ئاخفتنا دهێتە گوتن، دهێتەکرن [5،ل14] ،ئەڤەژی خالەکا گرنگە چونکە ئەگەر ئەڤ خالە نەبیت، هەر دوو خاڵن دی ژی نابن.

تێگەهشتنا زمانی:

ئەڤ بوارە گرنگییێ ب وەرگرتنا زمانی برێکا ئەندامێن بیستنێ و دەماری ددەت وەرگرتنا هشیارکەرێن زمانی و شروڤەکرنا وان بەرسڤان،ب واتایەکا دی پروسێسێن دەرونییێن کارتێکەر لسەر ئاخفتنێ و بەرچاڤکرنا وان بۆیەران یێن مرۆڤی بەرەڤ گوهداریکرنا زمانی دبەن وبیرئینانا وان ڕویدانێن کو ل وی دەمی پەیدا دبن[5،ل14] ،ب ڤی رەنگی ڤێ خالێ پتر پەیوەندییا ب پروسێسا ئاخفتنێ ڤە هەی و ب ئەرکێ وشڕوڤەکرنا وێ ئاخفتنا دناڤبەرا ئاخفتنکەر ی وگوهداریدادهێتە ئالگۆرکرن، رادبیت.

وەرگرتنا زمانی:

زمانڤانیا دەروونی
زمانڤانیا دەروونی

ئەڤ خالە باسی قۆناغێن وەرگرتنا زمانی و وان بۆیەران دکەت یێن کارتێکرنێ لڤێ وەرگرتنێ دکەن ،ئەڤ بۆارە هەر ژمێژە بۆارەکێ بچویک بۆ د دەروونناسییێ دا بتایبەتی د دەروونناسیا زارۆکاندا ود دەروونناسیا پێکهینانێدا (علم النفس التكويني) لێ پاشان بۆ بۆارەکێ گرنگ ژ بۆارێن دەروونناسیا زمانی کو گرنگییێ ددەتە چەوانیا وەرگرتنا زمانێ نەتەوەیی لنک زاروکان ،قوناغێن وەرگرتنێ، پەیوەندیا وەرارا زمانی ب وەرارا مێشکیڤە، کارتێکرنا رەوشنبیری و شارستانیێ د پروسێسا وەرگرتنێدا هەروەسان ڤەکۆلینێ ل وان فاکتەران دکەت ئەوێن وێ وەرگرتنێ زێدە دکەت یانژی کێم دکەت[5،ل14].

ڤەکۆلینێن زمانڤانیا دەروونی بوارێن جودا جودا بخوەڤە دگریت وگرنگییێن جودا جودا هەنە،هندەک ژ وان گرنگییێ ددەنە دەنگان و هندەک ژی گرنگییێ ددەنە دەنگێن زمانی و هندەک گرنگییێ ددەنە لایەنێ دەماری بتایبەتی رۆلێ مێشکی... . مەیدانا ڤی زانستی وەکی هەر زانستەکێ دی دوو لایەن هەنە:

<u>لایەنێ تیۆری</u>:ئەو ژی دەمێ هندەک ڤەکۆلین بەرەڤ چارەسەرکرنەکا تیۆری بۆ ئاریشێن تایبەت ب سروشتێ رەوشتکاری و شارستانی و جڤاکی یێ مرۆڤیڤە دچن.

<u>لایەنێ پراکتیکی</u>: تایبەتە ب چەوانیا فێربوونا زمانێ نەتەوەیی لنک زارۆکان،گرنگیدان ب وان زارۆکان ئەوێن ژلایێ مێشکیڤە دنەخۆش،نەخۆشێن کەڕ، گرنگیدان ب نەخوشیێن دەروونی هەروەسان فێربوونا زمانێ دووێ[5،ل14].

بکورتی زمانەڤانیا دەروونی:ئەو زانستە یێ دئێک دەمداگرنگیێ د دەتە وان بابەتێن پەیوەندی دگەل زمان و مێشکێ مرۆڤی ڤە هەی.

ئەو بابەتێن زمانەڤانیا دەروونی ڤەکۆلینێ لسەر دکەت گەلەکن،وەکی: وەرگرتنا زمانی،تێگەهشتنا ئاخفتنێ، سرۆشتێ پەیوەندیا دناڤبەرا زمانی وهزرێدا،پەیوەندیا زمانی ب کەسایەتیا مرۆڤیڤە،زمانێ کەڕ و لالان و ڤەکۆلین ل نەخوشیێن ئاخفتنێ[3،ل42].

تەوەرێ دووێ/ پەیوەندییا دناڤبەرا زمانڤانی ودەروونناسییێدا:

پەیوەندیا دناڤبەرا زمانڤانی

وەدەروونناسییێ ڤەدگەڕیتن بۆ سرۆشتێ زمانی چونکی زمان ئێکە ژ دیاردێن ڕەوشتێ مرۆڤی،دەروونناسی ڤەکۆلینا ڕەوشتێ مرۆڤان بگشتی دکەت وڤەکۆلینا ڕەوشتێ زمانی ئێکە ژوان خالێن دەروناسی وزمانەڤانییێ دگەهینتە ئێک،وهندەک زانا دبێژن ئەگەر ڤەکۆلینا زمانی لسەر بنەمایێ ڤەکۆلینەکا هێزێن دەرونی یێن ڤەشارتی نەهێتە ئاڤاکرن،ئەو ڤەکۆلین ناهێتە هژمارتن ڤەکۆلینەکا تەواو وهەروەسان دڤێت ڤەکۆلینا دەروونی پشت ب زمانەڤانییێ گرێ بدەت[3،ل40].

زمانڤانی گرنگییێ د دەتە ب زارکرنا وێ ئاخفتنا کو ژ کۆ ئەندامێ درکاندنێ زارکرنێ یێ ئاخفتنکەری دەردکەڤیت و ڤەگوهازتنا وێ ئاخفتنێ بریکا فیزیکی (هەوای)و وەرگرتنا وان ژلایێ کۆ ئەندامێ بهیستنێ یێ گوهداری ڤە، و ئەو پروسێسێن مێشکییێن بەری گوتنا وێ ئاخفتنێ هەین ناکەڤنە دسنووری زمانڤانییێدا،هەروەسان پەیوەندییا دناڤبەرا کۆ ئەندامێ دەماری و کۆ ئەندامێ زارکرنێ لنک ئاخفتنکەری نە ژ گرنگییێن ڤەکۆلینا زمانینە چونکی زمانڤان گرنگییێ بزمانی ددەن دەمێ ژ ئەندامێ زارکرنێ دەردکەڤیت و گرنگییێ ب پروسێسێن مێشکییێن بەری وێ ئاخفتنێ نادەن چونکی ئەو ژ بابەتێن دەروونناسییێ دهێتە هژمارتن، هەروەسان دەمێ زمان دگەهیتە کۆ ئەندامێ بیستنێ لنک گوهداری وپشتی کو دهنێریتە کو ئەندامێ دەماری هندەک پروسێسێن دی یێن مێشکی ڕووی ددەن کو ئەڤە ژی دکەڤنە ژێر سنووری دەروونناسییێ،بەلێ ئەو دیاردا دەنگیا ژلایێ ئاخفتنکەریڤە بشێوێ پێلێن دەنگی بۆ گوهداری دهێتە ئاراستەکرن،دهێتە هژمارتن زمان ئانکو ئەڤەیە سنووری ڤەکۆلینا زمانی[3،ل40]کەواتە دڤێ خالێدا پێکڤە گرێدانا زمانەڤانی وەدەروونناسییێ دیار دبیت.

جۆداهیا هەرە گرنگ د ناڤبەرا هەردوو زانستێن زمانڤانی ودەروونناسییێ د وێ چەندێ دایە کو دەروونناس پتر گرنگییێ ب وان یاسایێن گشتی ددەن ئەوێن ڕەوشتێ مرۆڤی شرۆڤە دکەن یانژی گرنگییێ ب هندەک دیاردێن گشتی ددەت مینا:فێربوونا زمانی وتێگەهشتن وشیانێن مرۆڤان،لێ ئەو چ گرنگییێ ب ناڤەڕوکا وێ دیاردێ ب خوە نادەن چونکی ئەو دبیتە ناڤەڕۆکا زمانڤانییێ،بۆ نمونە د

بابەتێ (فێربوون)ێدا دەروونناس چ گرنگییێ نادەنە وی بابەتی یێ مرۆڤ فێردبیت بەلکی بتنێ گرنگییێ ددەنە پروسێسا فێربۆونێ وەکی پروسێسەکا مێشکی،لێ ل سالێن دۆماهییێ ژسەدێ بیستێ هندەک ڤەکۆلەران ژهەر دوو لایانڤە بەرێ خوە دانە زمانی، بۆ نموونە نە بتنێ گرنگی ب فێربۆونا زمانی دان بەلکو گرنگی ب ناڤەرۆکا زمانی ب خوە ژی دان،بۆ نمونە ڤەکۆلینێن هەڤچەرخ ل سەر زمانێ زاروکان باسی زمانی ژلاییێ دەنگ و رێزمان وواتاییێ ژی ڤە دکەن[3،ل41] .

زمانڤانیا دەروونی چەوان جهێ گرنگی پێدانا دەروونناسانە هەروەسان ژی جهێ گرنگ پێدانا زمانڤانانە ژی و هەر ژمێژە دەروونناسان گرنگیەکا مەزن ب دیاردێن زمانی دایە هەتا کو هندەک ڤەکۆلەران دووپاتکریە کو بابەتێ رەوشتێ زمانی دڤێت دناڤ ڤەکۆلینا دەرونیدا جهێ خوە بگریت.

هەر وەسان چومسکی(1965) دیاردکەت کو زانایێن زمانی دڤەکۆلینا خودا بۆ زمانی گرنگییێ ب شیانێن زمانی ددەن،ئانکو شیانێن کەسان د بکار ئینانا زمانیدا،بەلێ زانایێن دەروونناسییێ گرنگییێ ب چەوانیا ئاخفتنێ و وان فاکتەرێن کارتێکرنێ ل چەوانیا ئاخفتنێ دکەن ددەن مینا : گوهدان،تێگەهشتن و بیرئینان و زمانڤان گرنگییێ بڤێ چەندێ ددەن کا ئایا مرۆڤ چەوان زمانی د هەلویستێن جودا جودا دابکار دئینیت،وبەری هینگی ژی کا ئایا چەوان زمانی وەردگریت وفێردبیت ،بۆ نمونە:ئەو برێکا تاقیکرنان هەولێ ددەن بزانن کا چەوان مرۆڤ پێکهاتنێن زمانی دئینیتە دناڤ زمانیدا و چەوان بیرا خو لێ دئینیت،وچەند دەم پێدڤیە دا کو بشێت د رستەیەکا تایبەت بگەهیت،وچەوان ئەڤ چەندە بگوهورینا جورێ رستێ دهێتە گوهورین [4،ل45ـ46] .

عومەر حەسەن(1982)دیار کر کو زانایێن زمانی گرنگییێ ب وێ نامێ ددەن ئەوا کو ئاخفتنکەر دهنێریتە گوهداری و هەروەسان گرنگییێ ددەن ب وان پروسێسێن مێشکی یێن بەری ئاراستەکرنا وێ نامێ ئەوێن دکەڤنە دەرڤەی سنوورێ زمانەڤانییێ و دچنە دناڤ سنوورێ زمانڤانیا دەروونی دا ددەت [4،ل46] .

دیسان نەوال عەتیە (1975)دیاردکەت کو ڤەکۆلینێن دەروونی ڤەکولینێ ل وێ

پەیوەندیا دناڤبەرا دیاردێن زمانی و دیاردێن دەروونی دکەن،و ئەگەر زمان ژ کومەکا پەیوەندی و هێمایان پێک بهێت کو د چەند دەنگەکاندا دیاردبیت و ئەو دەنگ ل شێوێ پەیڤێن تایبەتدا دەربکەڤیت؛لێ ئاخفتن نە ب تنێ ژ چەند پێلەکێن دەنگی یێن خودان درێژی وکورتیەکا تایبەت کو ژ کۆ ئەندامێن زارکرنێ دەردکەڤن پێک دهێت، بەلکو ئەو دەنگ دەمێ دچنە د گوهێ گوهداریدا کومەکا پرۆسێسێن مێشکییێن جیاواز ژ هزر و بیرئینانێن گرێدای دەروونی ویڤە کارتێکرنێ لێ دکەن و بڤی رەنگی ئەودەنگ دبنە واتایێن درووست [4،ل49].

حلمی خەلیل(1980)دوو ئەرکێن سەرەکی یێن زمانی دەست نیشان دکەت:

ئەرکێ دەروونی:

ئەڤ ئەرکە یێ گرێدایە ب گوهداریڤە وییێ تایبەتە ب گوهۆرینا ناما ئاخفتنێ بۆ دیاردێن تایبەت ب مێشکیڤە و برێکا بکار ئینانا کومەکا پروسێسێن مێشکی و بێی هەبوونا ئەرکێ دەروونییێ زمانی؛دەنگێن ئاخفتنکەر دەردئێخیت ناهێنە هژمارتن ئاخفتن یان زمان چونکی ئێک ژ گرنگترین تایبەتمەندییێن زمانی ژلایێ دەروونیڤە ئەوە کو واتا وهەلویستێن تایبەت بەرامبەری وی دمێشکێ مرۆڤیدا هەنە.

ئەرکێ زمانی ب خوە:

مەبەست ژێ ئەوە کو زمان کریارەکە دناڤبەرا تاکە کەساندا رویددەت و ژ ئاخفتن و تێکگەهشتنێ پێک دهێت[4،ل47].

هوسان دیاردبیت کو پەیوەندیەکا مەزن دناڤبەرا زمانڤانی ودەروونناسییێدا هەیە وهەردوو پێکڤە بابەتەکێ موکوم وپێگڤە گرێدای پێک دئینن چونکی هەردوو کارتێکرنێ ل هەڤدوو دکەن.

تەوەرێ سییێ/ گەشە وسەرهلدنا ڤی زانستی:

زانا شتاینشال(1823ـ1899)ب دانەرێ رێبازا زمانڤانیا دەروونی دهێتە نیاسین کو ژلایێ زمانیڤە بیروبۆچوونێن خوە ژ تیورێن (هامبۆلت)ی وەرگرتینە،و ژلایێ دەروونیڤە ب بیروبۆچوونێن زانایێ دەروونی(هربرت)ی کاریگەر بوویە بتایبەتی بیروباوەرێن وی یێن گرێدای ب بانگکرنا گیانێ مرۆڤیڤە(استدعاء الروح البشریە) [2،ل73].

پەرتووکا ژیانا گیانی(حیاة الروح)یا (لاتساروس)ی وەکی هاریکارەکێ بۆ بەلاڤکرنا شروڤەکاریا دەروونی بۆ دیاردێن

زمانی دهێتە زانین،هەروەسان دامەزراندنا گۆڤارا دەروونناسیا گشتی وزمانڤانی (1860-1890) وەکی گرنگترین فاکتەر بۆ گەشەپێدانا هزرا دەروونیا زمانڤانی دهێتە هژمارتن.

زانا شتاینشال دیاردکەت کو ئەگەر (زمان) زمان حالێ گیانێ مرۆڤایەتییێ بیت؛ زمانێ جڤاکەکێ تایبەت دبیتە فاکتەرێ دەربڕینا دەروونێ کومەکا کەسان،هوسان زمانێ تاکە کەسی ژی دەربڕینێ ژ دەروونی وی دکەت[2،ل74] .

ڤەکۆلینێن دەرونییێن زمانی لدوماهیا سەدێ نوزدێ هەر د بەردەوام بوون، دەمێ (موریس گرامۆنت)ی لسالاێ(1895) ڤەکۆلینا خوە ل دور(جیاوازیا دەنگێن کپ د زمانێ هیندی-ئەوروپی و زمانێن فرەنسیدا) نڤیسی،دڤێ ڤەکۆلینێدا گرامۆنتی باسی پروسێسێن دەنگی ژلایێ هەڤپشکی وجوداهیێ دکارتێکرنا کاودانێن دەروونی وفسیۆلۆجیدا کر [2،ل131] ،پاشی (فوندت)ی پەرتووکا خوە (دەروونناسیا گەلی) ددەە بەرگاندا بەلاڤکر،بەرگێ ئێکێ ودووێ بناڤێ (زمان) کو تایبەت بۆ بابەتێن زمانڤانی، د وان بەرگاندا (فوندت)ی گەلەک تێبینییێن گرنگ دەربارەی پێکهینانا رستە ورستێن لێکدای تێگەهشتنا هەست پێکریا ئاخفتنێ (الادراک الحسي للكلام) باسکر، ل وی دەمی گەلەک رەخنە ل نڤێسینێن زمانڤانییێن (فوندت)ی هاتنەگرتن وخویاکرن کو بەحسکرنا وی بۆلایێ زمانی دناڤ دەروونناسیێدا کارەکێ بێ مفایە،بەلێ ئەڤرو رێزەکا بلند بۆ کارێن (فوندت)ی دهێتە دانان[2،ل76] .

بیروبۆچوونا (فوندت)ی وێ چەندێ خوەیا دکەت کو دەروونناسیا گەللی دشێت باسی یاسایێن گەشەکرنا زمانی وکارتێکرنا زمانی لسەر هزروبیرێن تاکە کەسێ جڤاکیدا بکەت، هەروەسان ئەوی دووپاتکر کو زمانی پەوەندییەکا موکوم دگەل هزرێ هەیە و ژ رێکا ڤەکۆلینا زمانی دێ شییێن سیماییێن هزرێ ب شێوەیەکی گشتی بزانین، گرنگی پیدانا (فوندت)ی بۆ لایەنێ زمانی ددەروونناسیێ دا وێ چەندێ خوەیا دکەت کو پەیوەندی دناڤبەرا دەروونناسی و زمانڤانییێدا هەر ژ دەمێ جۆدا بوونا دەروونناسیێ ژ فەلسەفێ هەبوویە[5،ل10] .

ل سالێن دوماهیێ ژ سەدێ نوزدێ ولدەستپێکا سەدێ بیستێ

(أ.مارتی1847ـ1914) بۆچوونا وی یا دەروونی د فەلسەفا زمانیدا گەشەکر،ئەوی دڤیا یاسایێن گشتی لسەر بنەمایەکێ دەروونی دانیت، ولدوماهییێ گەهشتە هندێ کو فەلسەفا زمانی دڤێت ل داوییێ بەرڤ لایەنێ دەروونیڤە بچیت ،هەرچەندە هزرێن وی ل وی دەمی گەلەک نەهاتنە پەسەندکرن، لێ ئەوان هزران کاریگەریا خوە د پێکهینانا بۆچوونێن بەربەلاڤ دزمانڤانیا گشتیدا لدەهـ سالێن ئێکێ ژ سەدێ بیستێ هەبوو، ل سالا (1911)یێ ڤەکولەران بەردەوامی ب شرۆڤەکرنا دەروونی بۆ دیاردێن زمانی دان،بۆ نمونە(جورج فۆن دیر جابلینتس)یێ ئەلمانی پەرتووکەک بناڤێ (جیهانا زمانێن سلاڤی)دانا ودگەلەک لایێن ڤێ پەرتووکێدا باسی وێ پەیوەندیا دناڤبەرا سیستەمێ هزرکرنێ وپێکهاتنا زمانی کر [2،ل77] .

ل سالێن چلان ژ سەدێ بیستێ (مکارسی)ڤەکۆلین ل سەر گەشەکرنا زمانی لنک زارۆکی دقوناغێن مەزن بوونێدا کرن و پەیوەندیا وان قۆناغان ب زمان وژیریێ ڤە شرۆڤەکرن و بابەتێ وەرگرتنا پێکهاتنێن رستان ویاساییێن رێزمانی و ئەرکێ زمانی لنک زارۆکی وکارتێکرنا ژینگەهێ لسەر وەرگرتنا زمانی باسکرن [5،ل12] .

هندەک دبێژن کو سالا(1953)یێ سالا دانان و گەشەکرنا ڤی زانستیە، ل سالا (1957) یێ زانا (سکنر)ی تیۆرا خوەیا دەروونی پێشکێش کر،ئەو تیۆر رەوشتێ زمانی ژهەمی لایانڤە لدویف تیورا (الاجرائیة التعزیزیة) شرۆڤەدکەت وژمارەیەکا زانایێن رەوشتکاری پشتەڤانیا وی کر،بەلێ هەر زوی (چومسکی)رەخنەیەکا توند ل وی گرت چونکی ب بۆچوونا چومسکی تیۆرا (سکنر)ی زمانڤانییێ ژهزرێ جودا دکەت و ژمارەکا زۆر ژ زانایێن دەروونی پشتەڤانیا چومسکی کرن[5،ل12] .

ل دەستپێکا پەیدابۆونا ڤی زانستی ل سەر دەستێ (فوندت)ی گرنگ پێدان ب بابەتێ رەوشتێ زمانی د دەروونناسییێدا ژ سیمایێن وێ یێن گرنگ بوو، لێ زمانەڤانی سێ بۆارێن دەروونناسییێ ب خوەڤە دگریت ئەوژی: دەروونناسیا جڤاکی ،دەروونناسیا زارۆکان و فێربوون وهزرکرن،لێ ئەڤ زانستە وەکی زانستەکێ سەربەخۆ ژ دەروونناسیا جڤاکی ل ناڤەراستا سەدێ بیستێ جودا بۆ ؛چونکی

زمانڤانیا دەروونی

نڤیسینێن دەربارەی دەروونناسیا کومەلایەتی هەردەم بەشەکی یانژی پتر بۆ بابەتێ رەوشتێ زمانی تەرخان دکر وپەرتووکێن دەروونناسیا زاروکان هەردەم باسی بابەتێن وەرگرتنا زمانی وگەشەکرنا وی لنک زاروکی دکر،بەلێ پشتی کو زمانەڤانیا دەروونی جهێ خو دمەیدانێن دەروونناسییێدا کری؛ گرنگیەکا مەزن ب بوارێن رەوشتێ زمانی کر و وەکی بوارەکێ ناڤگر دناڤبەرا زمان ودەروونناسییێ وزانستێن ژیانیێدا جهێ خو گرت[5،ل12] .

هەرچەندە بەردەوام بۆچوون وئاماژەکرن دەربارەی زمانەڤانیا دەروونی هەبوون، لێ وەکو زانستەکێ سەربەخۆ ل سەر دەستێ زانا (شتاینشال) یڤە هاتە دانان وپاشی بەردەوامی ب گەشەکرنا ڤی زانستی هاتە دان.

کورتی :

زمانەڤانیا دەروونی ڤەکولینێ ل بابەتێن پەیوەندیدار بزمان ومێشکێ مرۆڤیڤە دکەت، مینا: زمانێ کەر و لالان، تێگەهشتنا ئاخفتنێ،نەخۆشیێن ئاخفتنێ و پەیوەندیا زمانی ب هزرێڤە.

پەیوەندیەکا مەزن دناڤبەرا زمانڤانی ودەروونناسییێدا هەیە وهەردوو پێکڤە بابەتەکێ گرنگ پێکدئینن ،چونکی زمان بێ لایەنێ دەروونی چ گرنگی ورۆلێ خوە نابیت ولایەنێ دەروونی دڤێت ب رێکەکێ بهێتە دەربرین کو ئەوژی زمانە.

ژێدەر:

1. محەمەد مەعروف فەتاح،زمانەوانی،دار الحكمه للطباعة والنشر،اربيل،1984.
2. اميلكا افيتش،اتجاهات البحث اللساني،ترجمة د.سعد عبدالعزيز مصلوح،وفاء كامل فايد،الطبعة الثانية،طبع بالهيئة العامة لشؤون المطابع الاميرية،1996.
3. حاتم الضامنى،علم اللغة،مطبعة التعليم العالي بالموصل،الموصل،1989.
4. السيد عبدالحميد سليمان،سيكولوجية اللغة والطفل،ملتزم الطبع والنشر دار الفكر العربي،القاهرة،2003.
5. موفق الحمداني،اللغه وعلم النفس،طبع بمطابع مديريه دار الكتب للطباعة والنشر، جامعه الموصل،1982.